

Erfgoed Brussel

40

Lente 2026

U

Dossier

**ART DECO,
RESOLUUT MODERN**

urban.brussels

Pourquoi Pas ?

GAZETTE HEBDOMADAIRE PARAISSANT LE JEUDI SOIR

L. DUMONT-WILDEN — G. GARNIR — L. SOUGUENET

ON LES A EUS...

Dessin d'Amédée LYNEN

België, tussen twee oorlogen

Het begin van een nieuw tijdperk?

CHANTAL KESTELOOT

DOCTOR IN DE HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS,
CEGESOMA – STUDIECENTRUM OORLOG EN MAATSCHAPPIJ

NVDR

Reeds in de jaren 1910 maakt de esthetiek van de art deco haar intrede. De stijl zal echter pas na de Eerste Wereldoorlog tot volle bloei komen in een klimaat van socio-economische omwentelingen en technische vooruitgang. Dit artikel schetst de Belgische socio-politieke situatie in het interbellum.

Omslag van het Belgische magazine, "Pourquoi Pas?",
12 december 1918 (© Bibliotheek U-Liège).

AFB. 1
Brussel, 22 november 1918, 'Blijde Intrede' De koninklijke familie voor het Parlement (© Archief Koninklijk Paleis).

In welke toestand verkeerde België in 1918? Wat waren de grote uitdagingen die de periode die we vandaag het interbellum noemen, zouden vormgeven? Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog was België sterk veranderd, zowel op politiek als economisch vlak. Op internationaal vlak was de legitimiteit van het land geëvolueerd. Maar de uitdagingen waren talrijk: een plaats geven aan de doden en aan al wie terugkeerde, het land weer op de rails krijgen, een nieuwe samenleving opbouwen. Het interbellum wordt doorgaans in twee periodes opgedeeld. De eerste periode loopt van eind 1918 tot de crisis van 1929 en staat in het teken van de wederopbouw, een zekere welvaart en een geleidelijke ontspanning van de internationale betrekkingen. De tweede periode, die begint met de economische crisis en eindigt bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, wordt gekenmerkt door een algemene verzwakking van de Europese democratieën en het onvermogen om de crisis op te lossen. De dreiging van een nieuwe oorlog hing als een zwaard van Damocles boven de samenleving.

DE CONTOUREN VAN EEN NIEUW BELGIË

Na meer dan vier jaren oorlog en een bijna volledige bezetting van het Belgisch grondgebied houdt het land in 1918 de adem in. Duitsland ondertekent op 11 november de wapenstilstand, maar in Brussel is gejubel nog niet aan de orde. Sommige Duitse soldaten koesteren revolutionaire dromen en hopen op verbroedering met de Belgische bevolking. Op 10 november wordt een *Soldatenrat* (Soldatenraad) bijeengeroepen en prijkt er een rode vlag aan de gevel van het parlement. De verbroederingspogingen mislukken en de situatie blijft enkele dagen gespannen. De laatste Duitse soldaten verlaten de hoofdstad op 16 november. De volgende dag barst de vreugde onder de bevolking uit. Burgemeester Adolphe Max, die sinds de herfst van 1914 in Duitsland gevangen zat, weet gebruik te maken van de algemene verwarring in dat land om te ontsnappen en keert terug naar het Brusselse stadhuis. Op de Grote Markt verdringt de menigte zich om hem toe te juichen.

Toch komt er pas op 22 november 1918 echt een einde aan de vijandelijkheden. Die dag vindt de Blijde Intrede van de koning plaats, samen met een militaire parade (AFB. 1). Voor die gelegenheid wil Brussel zich van zijn mooiste kant laten zien. In slechts enkele dagen worden maar liefst acht tijdelijke monumenten in pleisterwerk opgetrokken. Daarmee wist de stad niet alleen de sporen van de Duitse bezetting uit, maar geeft ze ook betekenis aan de oorlogservaring in al haar facetten. De dag vormt een weerwoord op 4 augustus 1914, het begin van de oorlog. Langs het traject dat de koninklijke familie aflegt, voorafgegaan door detachementen van de Belgische en geallieerde legers, verzamelt zich een enthousiaste menigte. Het hoogtepunt van de dag vindt evenwel plaats in het parlement, waar de koning een belangrijke toespraak houdt over de toekomst van het land. Niet alleen de overwinning wordt gevierd, ook de contouren van een nieuw België worden geschetst. De redevoering werd opgesteld door de koning samen met zijn secretaris Jules Ingenbleek en goedgekeurd door de nieuwe regering. De koning kondigt onder meer het volgende aan: de afschaffing van artikel 310 van het Strafwetboek, dat een belemmering voor het stakingsrecht vormt, gelijkheid tussen Vlamingen en Walen, de oprichting van een Vlaamse universiteit – volgens de terminologie van die tijd – in Gent, evenals de ontwikkeling van de kolonie en de voortzetting van de ‘beschavingsmissie’ in Afrika. Maar bovenal weerklinken de volgende woorden: *“Uit het leed, gelijkelijk in geduld gedragen, zijn gelijke rechten geboren ter uitdrukking van 's Volks verzuchtingen (Alle volksvertegenwoordigers staan op en applaudisseren). De Regeering zal bij de Kamers een voorstel indienen om, in vaderlandlievende verstandhouding, de oude hindernissen weg te ruimen en de nationale raadpleging plaats te doen hebben op den grondslag van gelijk stemrecht voor al de mannen, die den leeftijd hebben bereikt, vereischt om de burgerlijke rechten te kunnen uitoefenen. (“Très bien! Très bien!”, wordt er geroepen).”* Het is het begin van een nieuw tijdperk. Het algemeen stemrecht voor mannen is eindelijk verworven. Wat de vrouwen betreft, worden enkel oorlogsweduwen die niet hertrouwd zijn en oorlogsheldinnen op gelijke voet met de mannen geplaatst. Merkwaardig genoeg mogen vrouwen – hoewel ze niet mogen stemmen – zich wel verkiesbaar stellen. Op gemeentelijk niveau geldt het stemrecht wél voor iedereen: mannen en vrouwen ouder dan 21 jaar zijn voortaan gelijkwaardige

burgers. Die radicale verandering vindt plaats in een gespannen sociale context na de oorlog. De omstandigheden van de laatste oorlogsdag, de gevolgen van vier jaar ontberingen, de mogelijke invloed van de bolsjewistische revolutie en de onrust in Duitsland voeden de vrees voor sociale onlusten. Kort voor zijn terugkeer naar Brussel heeft de koning tijdens zijn verblijf in het kasteel van Loppem zijn oor te luisteren gelegd bij diverse persoonlijkheden uit de drie traditionele partijen, de ambassadeurs van neutrale landen maar ook sleutelfiguren uit het bezette België. Hij geeft de katholieke Léon Delacroix de opdracht een nieuwe regering samen te stellen met 12 ministers: zes katholieken, drie liberalen en drie socialisten. Dat is op zich al een kleine revolutie. Sinds 1884 werd het land immers uitsluitend door katholieke meerderheden bestuurd.

Er breekt een tijd aan van coalitieregeringen. Voor de betrokken partijen is dat een ongekende oefening waarop ze nauwelijks voorbereid zijn. In die periode volgen talrijke politieke crisissen elkaar op: tussen november 1918 en mei 1940 wisselen maar liefst 18 regeringen elkaar af. Tussen 1921 en 1935 wordt het land bestuurd door coalities die meestal katholieken en liberalen verenigen, slechts één regering brengt katholieken en socialisten samen. In de tweede helft van de jaren '30, op het moment dat de economische crisis gepaard gaat met een toenemende aantasting van de democratische instellingen in een context van internationale spanningen, zien we de terugkeer naar nationale eenheidsregeringen die katholieken, socialisten en liberalen verenigen.

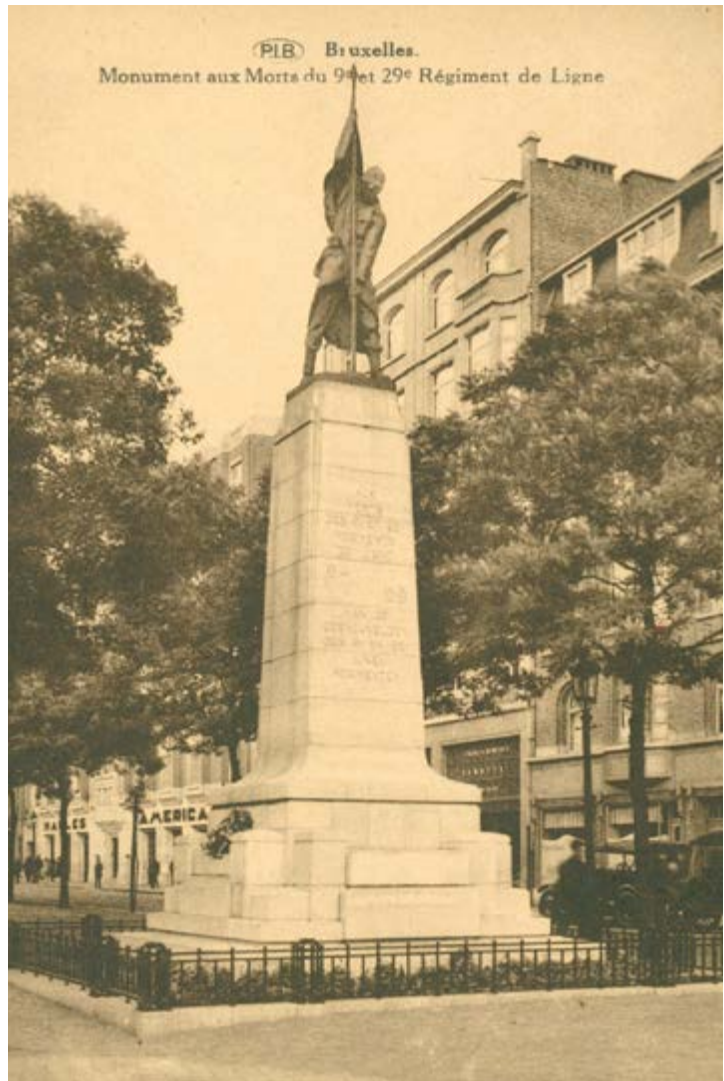
GROTE UITDAGINGEN

De uitdagingen die het land te wachten staan, zijn echter niet enkel politiek van aard. Er moet worden gezorgd voor wie huiswaarts keert, maar ook voor wie niet meer thuiskomt. Soldaten vinden de weg terug naar hun gezinnen, al was de mobilisatie in België niet volledig: slechts 20% van de mannen werd opgeroepen. De hereniging is meestal vreugdevol, maar niet altijd. De oorlog heeft mensen veranderd, zowel lichamelijk als geestelijk. Sommigen keren gewond, gebroken of gehandicapt terug. Mannen én vrouwen zijn veranderd. De soldaten zijn niet de enigen die terugkeren: meer dan een half miljoen Belgen komen terug na vier jaar ballingschap. Onder hen bevinden zich ook

krijgsgevangenen en politiek gedeporteerden. Ook van die groep keert niet iedereen terug. De menselijke tol is zwaar, al is die minder hoog dan in Frankrijk of Duitsland. Ongeveer 40.000 soldaten zijn omgekomen – dat is iets meer dan 10% van de gemobiliseerden – en zo'n 9.000 burgers verloren het leven (6.000 bij het begin van de oorlog en 3.000 als gevolg van deportatie naar Duitsland). Daarbovenop komen nog de slachtoffers van de Spaanse griep, die vanaf de zomer van 1918 ook België treft. Het exacte aantal slachtoffers is onbekend, maar het gaat om tienduizenden. De samenleving probeert zinnig te geven aan de oorlog die haar zo diep heeft geraakt. In het land verrijzen talloze monumenten, straten krijgen namen die hulde brengen aan internationale helden en lokale soldaten (AFB. 2). Oud-strijders organiseren en verenigen zich.

Het Verdrag van Versailles, dat wordt ondertekend op 28 juni 1919, wijst de exclusieve verantwoordelijkheid voor het conflict toe aan Duitsland en zijn bondgenoten. Het Duitse koloniale rijk wordt ontmanteld en zijn gebieden worden onder mandaat toevertrouwd aan andere landen via de pas opgerichte Volkenbond. Voor België betekent dat een mandaat over wat toen 'Ruanda-Urundi' werd genoemd, het huidige Rwanda en Burundi. Voortaan beperkt de Belgische koloniale aanwezigheid zich dus niet meer tot Congo. Territoriaal krijgt België ook de regio Eupen-Malmedy en het neutrale gebied Moresnet toegewezen. Wat herstelbetalingen betreft, wordt vastgelegd dat Duitsland de Belgische oorlogsschulden dient te betalen, benevens andere schadevergoedingen en leveringen in natura. In de praktijk betaalt Duitsland slechts een klein deel van de herstelbetalingen, ondanks de bezetting van het Rijnland en later het Ruhrgebied door Franse en Belgische troepen, bedoeld om extra druk uit te oefenen.

Na de oorlog is de economische context bijzonder moeilijk. België moet zijn communicatie-infrastructuur herstellen, de verwoeste gebieden – waaronder de frontstreek – opruimen en heropbouwen, de zwaar beschadigde of ontmantelde industrie opnieuw aanzwengelen en nieuwe woningen bouwen. Net als andere landen rekent het land daarbij op herstelbetalingen van de overwonnen staten. Na een algemene recessie eind 1920 bereikt België opnieuw het vooroorlogse niveau tegen eind 1923 - begin 1924. Niettemin blijft de monetaire instabiliteit zorgwekkend, mede door het einde

AFB. 2
Herdenkingsmonument aan de gesneuvelde van de 9de en 29ste linie regimenten, Diksmuidelaan, Brussel (verz. Belfius Bank – Académie royale de Belgique © ARB urban.brussels DE16_012).

van de convertibiliteit van de frank in goud en de invoering van een gedwongen koers. De overheidsfinanciën lijden onder die situatie. De regering Jaspar (1926-1927) voert een monetaire sanering door. Aan de vooravond van de grote crisis van 1929 is het BBP met bijna 40% gestegen ten opzichte van 1920, de industriële productie met ongeveer 90%. De reële lonen zijn met ongeveer een derde gestegen en de werkloosheid is marginaal.

Naast de economische uitdagingen behoren ook de sancties – 'repressie' genaamd – tegen

AFB. 3

Affiche van La Grande Revue 'Comment ça va !, 1925
 (© SAB, iconografische fonds, affiche 1652-1).

degenen die zich tijdens de oorlog hebben verrijkt of hebben ingestemd om voor de vijand te werken, tot de politieke prioriteiten van de naoorlogse periode. Dat is niet verwonderlijk: de Belgen hebben onder het conflict geleden en de sfeer wordt bepaald door een sterke opleving van patriottisme. Slechte burgers – de verraders – moeten dan ook worden gestraft. Onder hen bevinden zich de Vlaamse activisten. Niet zozeer hun aantal – ongeveer 300 – maar het symbool dat ze vertegenwoordigen, bepaalt het politieke debat. Franstaligen vereenzelvigen hen met 'les boches' (waarbij

de term 'flamboches' opduikt) en zij worden gebruikt om alle Vlaamse eisen in diskrediet te brengen. De Vlaamse bevolking gaat hen al snel beschouwen als slachtoffers, zelfs als martelaren, wat leidt tot een vraag om amnestie. Die maatregel wordt uiteindelijk ingevoerd in 1937, maar ze slaagt er niet in de gemoederen volledig te bedaren.

EEN NIEUWE PLAATS VOOR VROUWEN?

In tegenstelling tot Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland namen Belgische vrouwen tijdens de oorlog de plaats van de mannen in de bedrijven niet in. Dat kwam vooral door het lage mobilisatiepercentage van mannen, de stillegging en zelfs ontmanteling van een deel van de productie van Belgische bedrijven door de bezetter en de onmogelijkheid om wapens voor het front te produceren omdat België bezet was. De oorlog en de bevrijding van 1918 leiden dan ook niet tot een grote emancipatiebeweging, hoewel de bezetting de verhouding tussen mannen en vrouwen grondig verstoord heeft. Politiek blijven de rechten van vrouwen beperkt. De jaren 1920 worden door tegenstrijdige tendensen gekenmerkt. Enerzijds ontstaat er een nieuw vrouwbeeld, met nieuwe kapsels en modetrends. Anderzijds versterkt het sociale conservatisme de traditionele rolpatronen – de man als gezinshoofd en de vrouw als moeder –, gesteund door natalistische beleidsmaatregelen. Een deel van de samenleving blijft bezoldigd werk voor vrouwen afkeuren. En wordt ook niets ondernomen om iets aan deze situatie te verhelpen, ook al ontstaan er nieuwe beroepen die als 'vrouwelijk' worden bestempeld. In de praktijk verandert de mentaliteit wel, maar de samenleving blijft in essentie door mannen gedomineerd. Hoewel ze tot de verbeelding spreekt, vertegenwoordigt de figuur van de 'garçonne' slechts een zeer kleine minderheid van de vrouwen, vooral in stedelijke gebieden en doorgaans in bevoorrechte of avant-gardistische milieus. Desalniettemin verandert het leven. Na vier jaar bezetting verlangen mannen en vrouwen naar meer lichtheid en ontspanning. De invoering van de achturige werkdag in 1921 biedt meer ruimte voor vrije tijd: radio, cinema, theater, dansnamiddagen, sport en toerisme nemen een hoge vlucht (AFB. 3). Die trend zet zich voort met de invoering van het betaald verlof in 1936. Ook het consumptiegedrag verandert, waardoor grootwarenhuizen als

AFB. 4
IJzerbedevaart, 1932 (Sipho fonds
© Cegesoma/ Algemeen Rijksarchief).

paddenstoelen uit de grond rijzen. Het model is evenwel kwetsbaar, zoals de economische crisis zal aantonen.

COMMUNAUTAIRE SPANNINGEN, EEN HEET HANGIJZER

Op communautair vlak breekt een turbulente periode aan die op het hele interbellum een stempel zal drukken. De Vlaamse beweging treedt sterker op de voorgrond. In het voorjaar van 1919 ontstaat de Frontpartij, een nationalistische partij die haar wortels heeft in de loopgraven, waar Vlaamse soldaten zich verenigden. Zoals voordien zijn het vooral de katholieke kringen in Vlaanderen die de Vlaamse zaak vurig verdedigen, aangevuld door een deel van de socialistische beweging. De liberalen daarentegen blijven in grote meerderheid pleitbezorgers van een unitair en Franstalig België. Kort na de oorlog leeft nog de hoop dat een veralgemeende tweetaligheid haalbaar is, maar al snel blijkt die gedachte een illusie. Het Frans blijft de taal van de elite, terwijl bij de Vlamingen het besef groeit dat tweetaligheid hun eigen taal dreigt te verdringen. Walen en Franstaligen, overtuigd van de 'natuurlijke' superioriteit van het Frans, verzetten zich tegen elke vorm van tweetaligheid in de Waalse provincies. In 1930 wordt de universiteit van Gent eindelijk

vernederlandst. De lessen worden voortaan in het Nederlands gegeven, met een overgangsregeling voor wie reeds met zijn/haar studies begonnen is. Twee jaar later volgt een cruciale verandering: de regionale eentaligheid wordt bij wet vastgelegd. Zo ontstaan er twee eentalige entiteiten: Vlaanderen en Wallonië. Brussel is wettelijk tweetalig, als hoofdstad van elke Belg. In de praktijk zet de verfransing in Brussel zich echter voort. De spanningen beperken zich niet tot taal alleen. De Eerste Wereldoorlog vormt in dat opzicht een duidelijke breuklijn. Materies zoals de herinnering aan de oorlog, de amnestiekwestie, politieke neutraliteit en algemene politieke oriëntaties, brengen erg uiteenlopende gevoeligheden aan het licht bij de Vlaamse en Franstalige bevolkingsgroepen.

ECONOMISCHE CRISIS EN VERZWAKKING VAN DE DEMOCRATIE

De economische crisis van 1929 slaat ook in Europa diepe wonden. De werkloosheid stijgt snel, waardoor steeds meer gezinnen in moeilijkheden raken. Sommige regio's worden bijzonder zwaar getroffen. In België, net als elders, blijken de regeringspartijen niet in staat om adequaat op de crisis te reageren. Daardoor verzwakken in Europa zowat overall

AFB. 5
Léon Degrelle, leider van Rex, 1936
(verz. Algemeen Auditoraat © Cegesoma/ Algemeen Rijksarchief).

de democratische regimes. Met de opkomst van Hitler in januari 1933 en van andere dictaturen nemen de internationale spanningen verder toe. In 1939 blijven er in Europa nog slechts 11 democratieën over. Die situatie leidt tot een stroom van vluchtelingen die hun land ontvluchten om aan politieke en religieuze vervolging te ontsnappen. Anderen migreren om economische redenen, gedreven door overlevingsdrang. Als nieuwkomers worden ze in crisistijden vaak gezien als oneerlijke concurrenten die bereid zijn voor lagere lonen te werken. Xenofobie laait op en voedt het politieke debat. Het Belgische immigratiebeleid schommelt tussen tolerantie en strengheid, afhankelijk van de economische situatie en de visie van de beleidsmakers. Aangezien er geen sociaal beschermingssysteem voorhanden is, leidt de economische crisis tot toenemende armoede. Vooral vrouwen worden getroffen, omdat zij steeds vaker van de arbeidsmarkt worden uitgesloten.

In februari 1934 komt koning Albert bij een ongeval om het leven. Grote delen van de bevolking

rouwen om het overlijden van de vorst, die vier jaar lang het Belgische verzet aan het front belichaamde. Zijn oudste zoon volgt hem op. In een labiele context neemt de nieuwe vorst, Leopold III, actief deel aan het bepalen van de internationale koers van België. In 1936 wordt de militaire alliantie met Frankrijk, die komaf maakte met de neutraliteitspolitiek na de Eerste Wereldoorlog, opgezegd. Zij maakt plaats voor een zogenaamde onafhankelijkheidspolitiek, een beleid dat volgens minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak 'uitsluitend en fundamenteel Belgisch' is, tot grote tevredenheid van de Vlamingen.

Tot 1936 blijft de dominantie van de drie traditionele partijen – goed voor meer dan 90% van het electoraat – grotendeels onaangetaast. De Communistische Partij van België blijft aan de zijlijn. De Frontpartij behoudt tot 1932 een democratisch gezicht en een ideologisch vaag profiel, met standpunten die variëren van rechts tot links. In 1933 wordt de partij vervangen door een nieuwe formatie: het Vlaams Nationaal Verbond (VNV). De ideologische koers verandert meteen: de partij profileert zich ondubbelzinnig als een rechtse, nationalistische en radicale beweging (AFB. 4). Voor het Vlaams-nationalisme betekent dat het begin van een belangrijke heroriëntering. Een andere extreemrechtse dreiging duikt op: de partij Rex, geleid door een jonge, vurige redenaar uit katholieke kringen, Léon Degrelle (AFB. 5). De nieuwe formatie probeert nationaal voet aan de grond te krijgen, hoewel ze hoofdzakelijk Franstalig is. Ze beroept zich op het Belgisch nationalisme. De verkiezingsresultaten van beide partijen en van de Communistische Partij veroorzaken in 1936 een politieke aardverschuiving. De twee extreemrechtse partijen behalen samen 18% van de zetels in de Kamer – 37 van de 202, waarvan 21 voor Rex en 16 voor het VNV – en de Communistische Partij stijgt van drie naar negen zetels. De relatief beperkte invloed van extreemlinks bevestigt het anticommunistisch klimaat bij een deel van de elite. Voor de Belgische democratie is het een serieuze waarschuwing. De traditionele partijen gaan gebukt onder politieke en financiële schandalen, interne spanningen, communautaire conflicten en meningsverschillen tussen conservatieve en progressieve vleugels, en zelfs tussen generaties. De invloed van het Front Populaire – een coalitie van linkse partijen onder leiding van de socialist Léon Blum in Frankrijk – is ook in België voelbaar. In juni 1936 breken stakingen uit en

AFB. 6
Aankomst Spaanse kinderen in Brussel
(© Cegesoma/ Algemeen Rijksarchief).

België voert op zijn beurt het betaald verlot, de veertigjarige werkweek en loonsverhogingen in. De Spaanse burgeroorlog leidt tot intense binnenlandse debatten over de legitimiteit van een interventie. Net als elders sluiten Belgische jongeren zich aan bij de internationale brigades, terwijl Spaanse kinderen in Belgische gezinnen worden opgevangen (AFB. 6).

Terwijl de Vlaams-nationalisten zich consolideren op het politieke toneel, behaalt Rex bij de verkiezingen van 1939 nog slechts vier zetels. Die ineenstorting is grotendeels het gevolg van een krachtige veroordeling van de partij door de hoogste kerkelijke autoriteiten. Het legt bovendien de inconsistentie bloot van een beweging die eerder kan worden gezien als een uiting van onvrede dan als een diepgeworteld sentiment, in tegenstelling tot het Vlaams nationalisme. Terwijl de Vlaamsgezinde beweging steeds sterker naar voren komt, wekt de keuze voor een onafhankelijkheidsbeleid wroeging in het zuiden van het land. De Waalse beweging, een tegenreactie op de Vlaamse beweging die ontstond aan het einde van de 19de eeuw, staat vooral sterk in liberale en socialistische kringen. Het gaat hier weliswaar niet om een massabeweging zoals haar Vlaamse tegenhanger, maar ze geeft eind jaren '30 wel uitdrukking aan het Waalse ongenoegen. Dat blijkt uit de afwijzing van de onafhankelijkheidspolitiek,

een gehechtheid aan democratische waarden en een groeiend wantrouwen tegenover Brussel, dat wordt gezien als de hoofdstad van een staat waarvan de machtsverhoudingen steeds meer in het voordeel van Vlaanderen lijken te kantelen.

Tussen juni 1936 en mei 1940 volgen zes regeringen elkaar op. Hoewel België nog hoopt aan een nieuw conflict te kunnen ontsnappen, bereidt het land zich toch voor op oorlog. In maart 1935 keurt het parlement een wet goed over het functioneren van bestuur en justitie in het geval van een invasie. Ambtenaren ontvangen een burgerlijke-mobilisatieboekje, met hun rechten en plichten bij een bezetting en de tekst van de Conventie van Den Haag over het oorlogsrecht (AFB. 7). Twee dagen voor de Conferentie van München in september 1938, waar het lot van de Sudeten in Tsjecho-Slowakije wordt besproken, wordt het Belgische leger in versterkte vredesformatie gebracht: 300.000 soldaten worden gemobiliseerd (AFB. 8). In september 1939 begint dan de zogenaamde 'schemeroorlog'. België keert terug naar een strikte neutraliteit en concentreert troepen aan zowel de Franse als Duitse grens, hoewel een groeiend deel van de bevolking en de politiek beseft dat de dreiging uit het oosten komt. Er wordt een regering van nationale eenheid gevormd, waaraan het parlement bijzondere bevoegdheden

AFB. 7
Burgerlijke mobilisatieboekje
(© Cegesoma/ Algemeen Rijksarchief).

AFB. 8
Het Belgische leger aan de start van de oorlog, 1939-1940
(Sipho fonds © Cegesoma/ Algemeen Rijksarchief).

toekent. Zoals overal heeft de mobilisatie – die bijna 600.000 mannen treft – grote gevolgen voor de economie en de werking van de Staat. Op 10 januari 1940 stort een Duits vliegtuig neer op Belgisch grondgebied, vlakbij de grens. Aan boord bevinden zich invasieplannen. Interne problemen eisen echter alle aandacht op en slechts op het nippertje wordt eind april een nieuwe regeringscrisis vermeden. Die betreft de herstructurering van het ministerie van Openbaar Onderwijs op basis van taalcriteria. Twee weken later valt het Duitse leger België binnen.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog is de Belgische samenleving diep getekend door de economische crisis, maar ook door de crisis van haar democratische waarden. Autoritaire tendensen manifesteren zich in vrijwel alle politieke formaties. Niemand is in staat om een einde te maken aan de crisis. Internationaal lijkt een nieuwe oorlog onvermijdelijk. In België hebben de opeenvolgende politieke crisissen het vertrouwen in de instellingen ernstig ondermijnd. Die situatie laat diepe sporen na, zoals blijkt uit de algemene apathie bij de inval van het Duitse leger in 1940.

Vertaald uit het Frans

BIBLIOGRAFIE

GERARD, E., *La Démocratie rêvée, bridée et bafouée, Nouvelle Histoire de Belgique 1918-1939*, Brussel, Le Cri Édition, 2010.

LIERNEUX, P., PEETERS, N. (ed.), *De Grootte Oorlog voorbij. België 1918-1928*, Tielt, Lannoo, 2018.

VAN MOLLE, L., GUBIN, E., *Vrouw en politiek*, Tielt, Lannoo, 1998.

VAN YPERSELE, L., DEBRUYNE, E., KESTELOOT, C., *Brussel. De oorlog herdacht (1914-2014)*, Brussel, La Renaissance du Livre, 2014

De massa in verleiding. De jaren '30 in België, Catalogus van de tentoonstelling 'De jaren '30 in België', Brussel, ASLK-CGER/Ludion, 1994.

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Julie Coppens, Paula Dumont, Suzanne Gillijns, Valerie Orban en Cecilia Paredes.

Wetenschappelijke coördinatie

Paula Dumont

Experten-adviseurs

Manuela Core, Caroline Criquillon, Eric Demelenne, Catherine Leclercq, Anne Totelin, Manja Vanhaelen

Coördinatie iconografie

Paula Dumont met de hulp van Julie Coppens

Auteurs / redactionele medewerking

Carmen Azevedo, Renaud Bardez, Veronique Boone, Manuela Core, Caroline Criquillon, Carla Debarre Odile De Bruyn, Eric Demelenne, Florence Donneux, Paula Dumont, Elisabeth Gerard, Thierry Henrard, Vincent Heymans, Chantal Kesteloot, Jochen Ketels, Philippe Leblanc, Catherine Leclercq, Isabelle Lecocq, Murielle Lesecque, Cécile Mairy, Valérie Orban, Cecilia Paredes, Emilia Pauchard, Savinien Peeters, Noémie Petit, Anne-Marie Pirlot, Mathilde Semal, Maité Springael, Caroline Styfhals, Barbara Van Der Wee, Manja Vanhaelen, Wivine Wailliez, Catherine Walraevens, Stefan Wouters

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Eindredactie frans

Valérie Orban

Vertaling

Oneliner, Liesbeth Degreef en Ibe De Turck van urban.brussels

Vertaling Abstract

vertaaldienst van de GOB

Nalezing

Koen Raeymakers, Jean-Marc Basyn, Suzanne Gillijns, Coralie Desmet, Wim Kenis, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief
BBHR – Besluit Brusselse Hoofdstedelijke Regering
BGHM – Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
ISAD – Institut Supérieur des Arts décoratifs
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor Kunstraprimonium- Institut royal du Patrimoine artistique
OW – Openbare Werken
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2026/6860/001

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Cartografie artikel 3

Emilia Pauchard

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

InitialP

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels
bpeb@urban.brussels

Coördinatie van de publicaties

Cecilia Paredes

Bedankingen

Philippe Charlier, Céline Chéron, Adrien Dominique Caroline Esgain, Marine Gerard Pascale Ingelaere, Romain Landmeters, Harry Lelièvre, Muriel Muret, Jules Poncin

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct-directeur
generaal
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussels
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

Contact

Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Ondanks alle zorg die besteed is aan het opsporen van de rechthebbenden, worden eventuele begunstigen die niet werden gecontacteerd verzocht zich te melden bij de Directie Kennis en Communicatie van urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

- 001 – November 2011 – Terug naar school
- 002 – Juni 2012 – De Hallepoort
- 003-004 – September 2012 – De kunst van het bouwen
- 005 – December 2012 – Hôtel Dewez
- Extra nummer 2013 – Het erfgoed schrijft onze geschiedenis
- 006-007 – September 2013 – Brussel, m'as-tu vu?
- 008 – November 2013 – Industriële architectuur
- 009 – December 2013 – Parken en tuinen
- 010 – April 2014 – Jean-Baptiste Dewin
- 011-012 – September 2014 – Geschiedenis en herinnering
- 013 – December 2014 – Cultusgebouwen
- 014 – April 2015 – Zoniënwoud
- 015-016 – September 2015 – Ateliers, fabrieken en kantoren
- 017 – December 2015 – Stadsarcheologie
- 018 – April 2016 – De Gemeentehuizen
- 019-020 – September 2016 – Stijlen gerecycled
- 021 – December 2016 – Victor Besme
- 022 – April 2017 – Art nouveau
- 023-024 – September 2017 – Natuur in de stad
- 025 – December 2017 – Conservatie op de steigers
- 026-027 – April 2018 – Kunstenaarsateliers
- 028 – September 2018 – Het Erfgoed, dat zijn wij!
- Extra nummer – 2018 – De restauratie van een uitzonderlijk decor
- 029 – December 2018 – Historische Interieurs
- 030 – April 2019 – Beton
- 031 – September 2019 – Een plaats voor kunst
- 032 – December 2019 – De straat anders bekeken
- 033 – Lente 2020 – Lucht, warmte, licht
- 034 – Lente 2021 – Kleuren en texturen
- 035 – Lente 2021 – Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque
- 036 – Herfst 2022 – Stadsgezichten
- 037 – Herfst 2024 – Objecten en collecties
- 038 – Lente 2025 – Focus 1939-99
- 039 – Zomer 2025 – Kantoorreconversies
- 040 – Lente 2026 – Art Deco, resoluut modern

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

De art-decostijl is onlosmakelijk verbonden met de tijdsgeest van het interbellum waarin een golf van vernieuwing door de samenleving gaat. Dit nummer wil dit aspect belichten met bijdragen die maatschappelijke thema's behandelen zoals de toegang van vrouwen tot het beroep van architect, maar ook meer technische onderwerpen zoals de uitdaging die de nieuwe materialen van toen vormen voor de restauratie van art deco erfgoed vandaag.

Sarah Lagrillière
Adjunct Directeur Generaal

U

20 €

ISBN 978-2-87584-240-4